

Eleonore Pameijer

Nieuwe Fluitconcerten 1993-2000

Tussen 1993 en 2000, in het 'Fin de Siècle' van de twintigste eeuw, die beslist een gouden eeuw voor de fluitliteratuur kan worden genoemd, zijn er voor Eleonore Pameijer enkele opmerkelijke fluitconcerten gecomponeerd. Nu we aan het nieuwe millennium begonnen zijn lijkt het de redactie leuk om deze concerten eens op een rijtje te zetten. Eleonore Pameijer vertelt iets over de ontstaansgeschiedenis en de samenwerking met de verschillende componisten. Tevens geeft zij een schets van de muzikale inhoud.

Eleonore Pameijer

foto: Bert Nienhuis

De componisten die voor mij hebben geschreven zijn zeer verschillend, zowel in hun persoonlijkheid als in hun muzikale uitdrukkingskracht. Ik kan zelf tussen de stukken niet direct verbanden of overeenkomsten zien. Maar misschien is het daarvoor nog te vroeg. Wie weet zeggen de mensen over een aantal jaren: "Hoor je dat? Typisch laat twintigste-eeuws!"

Guus Janssen - Zoek (1993)

"Je had eigenlijk wel een cadens kunnen spelen"
Het eerste fluitconcert, dat voor mij geschreven werd,

eigenlijk een dubbelconcert, heeft een heel bijzondere bezetting: piccolo, klavecimbel en strijkorkest. Het is een goede combinatie omdat de pittige klanken van piccolo en klavecimbel mooi contrasteren met de warme mengklank van het strijkorkest. Guus Janssen is de componist. Guus en ik hadden al eerder samengewerkt, omdat Guus een solostuk voor mij had geschreven (*Voetnoot* voor piccolo) en een ensemblestuk (*Temet* voor basfluit, viool, cello en harp), waarmee hij in 1984 de Matthijs Vermeulenprijs won. Het dubbelconcert *Zoek* werd geschreven voor het strijkorkest Nieuw Sinfonietta Amsterdam, dat het op 15 februari 1994 onder leiding van Lev Markiz in première bracht in het Concertgebouw in Amsterdam.

Zoals bijna alle stukken van Guus zit het vol grappen en verwijzingen naar andere muziek. Dat komt omdat Guus naast 'klassiek' componist ook jazzmusicus en improvisator is. Zo heeft het dubbelconcert af en toe veel van een Concerto Grosso, aan de andere kant zijn er gedeelten waarbij strijkers, piccolo en klavecimbel totaal andere ritmische patronen spelen, waardoor het klinkt of er geïmproviseerd wordt. Er worden spelletjes gespeeld met de tonaliteit, waarbij de componist alles doet om de luisteraar op het verkeerde been te zetten, vandaar ook de titel *Zoek*. Aan het eind heeft Guus, die zelf de klavecimbelpartij voor zijn rekening nam, een uitgebreide cadens voor zichzelf geschreven. De piccolo kreeg een heel klein cadensje van maar een paar noten. Toen de eerste uitvoering had plaatsgehad en het werk met enthousiasme was ontvangen, sprak Guus de gedenkwaardige woorden: "Jij had eigenlijk wel een grote cadens kunnen spelen". Ik was nogal verbaasd, want wie van ons tweeën was hier nu de componist? Bovendien, had hij dat niet wat eerder kunnen zeggen? Gelukkig was er een tijdje later nog een uitvoering, want ik liet dit natuurlijk niet op me zitten. Het was me al meteen opgevallen dat Guus in het dubbelconcert gebruik had gemaakt van muzikaal materiaal dat enigszins verwant was aan het materiaal dat hij in het piccolo-solostuk *Voetnoot* had gebruikt. Dat bracht me op een idee. Ik kopiëerde de bladmuziek van *Voetnoot* en mijn solopartij van het dubbelconcert. Toen kon ik aan de slag: ik knipte van beide werken de leukste en spannendste stukjes uit en plaatste die op een groot vel papier. Ik legde ze in een bepaalde volgorde en speelde dat door. Inderdaad bleek dat sommige gedeeltes heel goed bij elkaar pasten of op elkaar aansloten. Bij andere gedeelten ging dat minder, dus die haalde ik eruit. Met die losse stukjes kon ik net zolang schuiven tot het een logisch geheel was geworden. Het was leuk werk om te doen; handig is dat om te 'componeren' met andermans noten. Uiteindelijk was ik tevreden. Kort voor het volgende concert zei ik tegen Guus: "Ik speel een lange cadens, wil je hem nog even horen?" "Nee", zei Guus, "verras me maar". Gelukkig toonde Guus zich na afloop zeer ingenomen met mijn knip- en plakwerk, zozeer zelfs dat hij de cadens (*ad libitum*) heeft toegevoegd aan de

Donemus-uitgave, met mijn naam erbij!
Om de uitvoeringsmogelijkheden van *Zoek* te vergroten maakte de componist een paar jaar later een kamermuziekbewerking van het dubbelconcert. Jacques Zoon bracht deze versie in Amerika in première.

Paul Termos - *Concert voor fluit en kamerorkest* (1995)

“De fluit zette niet in.....”

Omdat ik de smaak te pakken had gekregen, vroeg ik aan Paul Termos of hij ook een fluitconcert wilde componeren. Net als Guus is Paul een ‘klassieke’ componist die daarnaast jazz speelt en improviseert. Hij treedt regelmatig op als saxofonist en heeft veel affiniteit met blaasinstrumenten. Hij zei dan ook meteen “ja”. Paul schrijft graag monumentale stukken, die vaak over één muzikaal onderwerp gaan. Ook met hem had ik eerder samengewerkt: bij de eerste uitvoering van een werk voor instrumentaal kwartet en koor, *Fortuna*, en bij de bewerking van zijn solostuk *Vuoto Ossesso* voor piccolo (oorspronkelijk voor blokfluit).

We hadden afgesproken om tijdens het componeerproces regelmatig contact te houden, zodat ik steeds stukjes zou kunnen proberen. Dus belden we elkaar vaak op. Paul was ijverig bezig met een grote monumentale orkestinleiding; daarna zou de fluit moeten inzetten. De inleiding werd echter langer en langer. Op een gegeven moment had hij al bijna tweehonderd maten voor het orkest gecomponeerd, maar de solofluit was nog steeds niet begonnen. In een grootmoedige bui zei ik tegen hem, dat hij als hij meer inspiratie had voor een orkeststuk dan maar moest maken. Bij mezelf dacht ik: het is wel jammer, maar als hij er eigenlijk geen zin in heeft wordt het toch niet goed. Gelukkig belde hij een week later op en zei: “De fluit is begonnen”. Het is uiteindelijk een heel spannend fluitconcert geworden.

De première vond plaats in Muziekcentrum Vredenburg te Utrecht op 19 januari 1997 met het Radio Kamer Orkest onder leiding van Ed Spanjaard. Na de lange orkestinleiding krijgt de fluit wel degelijk de solorol die je in een fluitconcert mag verwachten. De

fluit is de aangever van het muzikale materiaal, het orkest volgt. De opzet is zeer mathematisch, er zijn wisselende ritmische patronen van achtsten, zestiensten, triolen en kwintolen. Secundes en septiemen zijn favoriete intervallen, en verder is er een voorkeur voor grote sprongen en gebroken accoorden. Het materiaal wordt langzaam en nauwkeurig uitgewerkt. De fluit speelt hoger en hoger. Zwaar om te spelen is de passage waar de fluitsolist vele keren achter elkaar een hoge C moet aanhouden. Tegen het eind van het concert komt een cadens, die juist van het allerlaagste register gebruik maakt. Voor dit stuk moet je een ijzersterke embouchure hebben! Ik ben erg blij met de cadens, omdat die de gelegenheid geeft tot wat grotere verschillen in toonkleur en wat meer ritmische vrijheid biedt dan de rest van het werk. Als het orkest daarna inzet voert de strenge ritmische structuur weer de boventoon. De componist heeft echter aan het slot nog een verrassing in petto: de muziek houdt plotseling op. Na een stilte hoort men de fluit geheel alleen iets zeer bekends spelen: het begin van Debussy's *Prélude à l'après-midi d'un faune*. Op dit citaat reageren de strijkers fluitersacht. Daarna heeft de fluit met een schrille kreet het laatste woord.

Joep Straesser - *Chamber Concerto nr. 3* (1993)

“Het liefst zou ik nu een mooie melodie met begeleiding willen schrijven....”

Joep Straesser had al veel ervaring met werken voor een solo-instrument en orkest. Uit de vijftiger jaren stamt een pianoconcert. Later schreef hij een concert voor cello en blazers, een harpconcert en uiteindelijk voor mij een fluitconcert. Dit concert is op 10 oktober 1997 in première gegaan in de Beurs van Berlage te Amsterdam met het Nederlands Kamer Orkest o.l.v. Philippe Entremont.

De samenwerking met Joep Straesser verliep uitstekend. Ik werd per brief zeer gedetailleerd op de hoogte gehouden van de vorderingen. Telkens als er een gedeelte klaar was kreeg ik dat meteen toegestuurd om door te spelen en van commentaar te voorzien. Ook vroeg hij mijn mening over zijn ideeën voor het verdere verloop van het werk. Ik citeer (vrij) uit zijn

Het Centrum voor Natuurlijk Evenwicht van Lichaam en Geest

“Fluitspelen is helend voor lichaam en geest”: Master Gauthier

Rainbow Balance kan jou d.m.v. je eigen fluitspel/ademtechniek spiritueel begeleiden om eventuele blokkades op te heffen. Dit, eventueel in combinatie met Reiki/edelsteentherapie, zorgt voor een betere balans en energiedoorstroming. Wouter (fluitpedagoog/ademtherapeut) en Ineke (Reiki/edelsteentherapeut) kunnen d.m.v. op maat gesneden sessies je daarbij vakkundig begeleiden. Nieuwsgierig geworden? Bel, fax of schrijf dan voor een gratis folder.
De Patrijs 86, 8251 MC Dronten. Tel/fax: 0321-316599

brieven: "Het eerste deel is nu klaar. Het liefst zou ik voor het tweede deel een mooie melodie met begeleiding maken, maar dat kan helaas niet, zoiets wordt in de moderne muziekwereld niet op prijs gesteld". Ik schreef hem meteen terug dat ook ik snakte naar een mooie melodie met begeleiding (de fluit komt zo tenslotte het beste tot zijn recht), en dat ik hem van harte adviseerde om die moderne muziekwereld maar aan zijn laars te lappen.

De opzet van dit fluitconcert is klassiek: het eerste deel is een allegro met een heel herkenbaar thema bestaande uit zestiende loopjes met stijgende en dalende kleine secundes. Het tweede deel is langzaam en lyrisch met een klagend thema van kleine chromatische intervallen, aan het slot komt daadwerkelijk de mooie melodie voor de fluit begeleid door het orkest! Het derde deel begint met een langzame inleiding door de solofluit, daarna zet het orkest in en volgt een scherzo in 6/8 met een vrolijk thema. De fluitpartij is heel leuk om te spelen. Het vereist speeltechnisch een klassieke aanpak: een mooie lyrische klank, veel verschillende toonkleuren en een vlekkeloze articulatie en techniek voor de snelle loopjes. In alle delen zit een cadens, waarbij de fluit af en toe door het slagwerk ondersteund wordt. Een leuke vondst is dat! Al met al een bijzonder leuk concert om te spelen, omdat het stuk modern maar toch een beetje romantisch is.

Rob Zuidam - Cadenzen bij Mozarts fluitconcert in D (1999)

"Op het nippertje klaar"

Toen ik in 1999 werd gevraagd om het fluitconcert in D van Mozart te spelen in de Robeco-serie van het Concertgebouw, dacht ik meteen: welke cadenzen zal ik spelen? Ik had thuis een kleine verzameling van o.a. Karg-Elert, Taffanel en Gaubert, Adorn, Flothuis enz. Toch wilde ik iets anders. Ik ging spelen met het Radio Kamer Orkest o.l.v. Ton Koopman, en ik wist zeker dat Ton al dat virtuoze gedartel door de diverse drieklanken in romantische stijl niet erg zou appreciëren. Aan de andere kant vond ik de bestaande stijl-bewustere cadenzen nogal saai. Ik besloot om Rob Zuidam te vragen om nieuwe cadenzen te schrijven. Hij had in 1993 voor mijn Telemann project zo'n ontzettend leuk en virtuoos solostuk geschreven getiteld *B'rockqueue*. Rob zag wel iets in dit project om een eigentijdse visie op Mozart te geven. Dat is tenslotte ook de functie van de cadens: om iets 'eigens' van solist en tijdsperiode aan het stuk toe te voegen.

Op Robs verzoek voorzag ik hem (met hulp van verschillende collega's) van stapels cadenzen, en de componist kon aan de slag. Het duurde weken en weken. Ik werd op den duur erg zenuwachtig. Mozart kende ik al uit mijn hoofd, maar hoe snel kon ik die cadenzen instuderen en uit het hoofd leren en hoe moeilijk zouden ze zijn? Tenslotte waren ze klaar, en heel leuk en geestig (wat goed past bij Mozart). Ook waren ze technisch bijzonder veeleisend met grote sprongen,

snelle loopjes, versieringen en alles wat je maar wilt om je virtuositeit te etaleren. Ze sluiten qua tonaliteit zeer goed aan bij het concert, maar toch heeft Rob er niet voor teruggedeeind om hier en daar wat moderne effecten te gebruiken. Zo zitten er bijvoorbeeld in de cadens voor het eerste deel 'whispertones', de muziek wordt hier werkelijk fluisterzacht. In de cadens voor het tweede deel schrijft hij enkele passages met 'flutterzunge'. De cadens voor het derde deel begint met snelle triolen, voorzien van diverse boogjes en puntjes; daarna komen er muzikale grapjes over het thema met allerlei voorslagen.

Voor de repetities heb ik de cadenzen met Ton Koopman doorgenomen. Hij was, hoewel geheel niet ingevoerd in de moderne muziek, meteen erg enthousiast. Hij kwam met allerlei goede suggesties op het gebied van de versieringen, de dynamiek en de overgangen. Uiteindelijk werd het concert op 9 juli 1999 een groot succes, mede door de frisse aanpak van Ton Koopman en de cadenzen van Rob Zuidam.

Jeff Hamburg - *Concerto for Flute and Orchestra* (2000)

"Blauwe plekken....."

Mijn echtgenoot Jeff Hamburg is componist. Hoewel hij verscheidene solostukken (*Duo* en *Facsimile*) en kamermuziekstukken (*Mode*, *Joshe Kalb Songs* en *Drieluik*) voor mij heeft geschreven, was een fluitconcert er nooit van gekomen. Dankzij de serie Componistenportretten die Theo Muller voor het

Nederlands Philharmonisch Orkest programmeert kreeg Jeff de opdracht om voor mij een fluitconcert te schrijven. Een langgekoesterde wens zou worden vervuld.

De samenwerking zou natuurlijk voorbeeldig zijn: Jeff hoefde vanuit zijn studio immers maar de trap af te lopen naar mijn studeerkamer om zijn eerste schetsen aan mij voor te leggen. Toch is de situatie als componist en soliste in één huis wonen misschien minder idyllisch dan men wellicht zou denken. Er komt voor beide partijen behoorlijk wat druk op de ketel te staan. De componist wil voor zijn vrouw het beste stuk schrijven dat hij ooit heeft geschreven, de fluitiste wil met het werk van haar echtgenoot een absolute topprestatie leveren. Maar dan moet dat werk daartoe wel alle kansen bieden. En waar je tegen een andere componist heel beleefd zegt: “als ik hier misschien een suggestie mag doen....”, zeg je tegen je eigen man al snel: “nee hoor, geen sprake van, dit klinkt absoluut niet, hier ga ik het podium niet mee op...”. En dan had de componist vervolgens weer last van een ‘writers block’. Enfin, toen alle tranen gedroogd waren, de blauwe plekken waren weggetrokken en het serviesgoed vernieuwd was, bleek er toch een fantastisch fluitconcert ontstaan te zijn. Een klassiek maar toch modern concert in drie delen.

Het eerste deel is een moderato. De fluit speelt meteen een prachtige melodie, die oosters aandoet met syncopische begeleiding van het orkest. Omdat de fluit voortdurend in het tweede en meer nog in het derde register speelt is de balans tussen fluit en orkest geen enkel probleem. Halfverwege komt er een hoger tempo, dat leidt naar een passage met zeer snelle 32ste-loopjes voor de fluit, opgezweept door trommels in het orkest. Dan volgt een melodieuze cadens en fluit en orkest sluiten samen af.

In het tweede deel wordt voornamelijk van het lage register van de fluit gebruik gemaakt, het is zeer somber van toon en heeft een donkere instrumentatie. De trage paukenslagen geven de suggestie van een treurmars. Ook hier komt op een gegeven moment een sneller gedeelte dat wat lichter van kleur is. Daarna een cadens met hier en daar een harpaccoörd als begeleiding.

Het derde deel is in 6/8 en zeer snel. Technisch wordt hier veel geëist, zowel van de solist als van het orkest. Qua moeilijkheid en speelmanier is het nog het meest met het fluitconcert van Ibert te vergelijken; het heeft ook die razensnelle lichtvoetigheid. In het midden schrijft de componist ter afwisseling een cantabile, waarin de solofluit en de blazers van het orkest elkaar afwisselen. Daarna komt het snelle beginmateriaal weer terug. Ook hier een cadens, die zeer vrij en rustig uitgespeeld kan worden, maar die uiteindelijk versnelt en in het razendsnelle begintempo uitkomt. Wat ben je dan gelukkig als je het tot een goed einde hebt gebracht en niet uit de bocht gevlogen bent! De première vond plaats op 25 mei 2000 in de Beurs van Berlage te Amsterdam met het Nederlands Kamer Orkest onder leiding van Ed Spanjaard. Dit concert is echt een aanwinst voor het repertoire. Ik hoop dat er een pianouittreksel van de orkestpartij komt, zodat meer fluitisten hier plezier aan kunnen beleven.

Vanessa Lann - *Resurrecting Persephone* (1999)

“Bijna vergeten een solopartij te schrijven.....”

Op 26 november 2000 zal ik in de Doelen te Rotterdam om 20.15 uur met het Radio Kamer Orkest onder leiding van Kenneth Montgomery het nieuwe fluitconcert van Vanessa Lann in première brengen. Vanessa gaf haar werk de poëtische titel *Resurrecting Persephone*. Iedereen kent waarschijnlijk het verhaal uit de Griekse mythologie over Persephone, de dochter van Demeter, die door Hades, de god van de onderwereld, wordt geroofd en tot zijn vrouw gemaakt. Zij leeft de helft van het jaar in de onderwereld en de andere helft op aarde. Dit verhaal inspireerde Vanessa tot het schrijven van haar fluitconcert.

Er zijn vier delen. In het eerste deel, *Temple of the Mind*, klinkt er ‘onderwereldmuziek’, waaruit de fluitklank heel, heel langzaam tevoorschijn komt. In het begin speelt de fluitsolist geen heldere tonen, maar zingt in het instrument, daarna volgen flageoletten en whistletones. In deel twee, *Fruit of the Body*, wordt er zonder toon lucht door het instrument

geblazen en op de kleppen getikt. In het derde deel, *Play of the Spirit*, gaat de fluit een dialoog aan met het orkest; hier komen snellere passages aan bod. Er zijn veel maatwisselingen van 3/16 naar 4/4 naar 5/16 naar 7/16 naar 11/16 naar 3/8 enz. De fluit speelt motieven opgebouwd vanuit de lage d¹, via de gis² verder naar boven tot septiem fis³. Dit mondt uit in snelle loopjes met gedifferentieerde articulatie en flatterzunge.

Van dit fluitconcert had ik om verschillende redenen slapeloze nachten. Ten eerste is het erg dik geïnstrumenteerd, met een volledige koperbezetting, er speelt zelfs een tuba mee. Als je dan als solist in je instrument moet zingen, lucht door je buis moet blazen en andere effecten moet laten horen, dan loop je ruimschoots de kans om het onderspit te delven. Verder had Vanessa meteen duidelijk gemaakt dat ze geen traditioneel fluitconcert wilde schrijven. Maar ze was z ver gegaan in het 'niet traditioneel'-zijn, dat ze eigenlijk vergeten was om de fluit een behoorlijke solopartij te geven. Die twee dingen verontrustten me zeer, want je wilt toch niet voor een orkest gaan staan terwijl je nauwelijks hoorbaar bent en weinig materiaal hebt om je instrument naar behoren te laten klinken. Na lange conferenties begon Vanessa de orkestpartij uit te dunnen. Er verschenen rusten. De instrumentatie werd wat minder dik. Ook schreef ze voor mij aan het slot van het werk een grote solo, zodat ik uiteindelijk wat meer mogelijkheden had om mijn instrument te laten horen. Dit werd deel 4, *Memory*; hierin zitten veel flageoletten voor de fluit, ritmische figuren, flatterzunge en snelle loopjes, die gaan tot de hoge d⁴, waarna het orkest weer inzet en het stuk superzacht eindigt.

De meeste uitkomst bracht de eerste repetitie met dirigent Kenneth Montgomery. Na de partituur te

hebben doorgelezen en besproken zei hij: "Zullen we de fluit versterken?" Dit was een geweldig idee. Hoewel ik vind dat een componist in principe zo moet schrijven dat solo-instrument en orkest perfect in balans zijn, is elektronische versterking in dit geval een uitkomst. Immers, al die effecten zoals zingen, lucht blazen, flageoletten enz. kunnen heel mooi en bijzonder zijn, maar ze moeten wel gehoord worden. Gelukkig heeft Vanessa het idee ook toegejuicht. Daarom zie ik nu de première op 26 november a.s. met vertrouwen tegemoet.

De bladmuziek van alle besproken concerten is uitgegeven bij Donemus.

Opnames:

Zoek is te beluisteren op de CD NM Classics 92041 (12 minuten).

Paul Termos' *Fluitconcert* is te beluisteren op CD Composers' Voice CV 60 (17 minuten).

Chamber Concerto no. 3 van Joep Straesser is opgenomen door NPS-radio (20 minuten).

Het programma in het Concertgebouw te Amsterdam met het Mozart-concert en de cadenzen van Rob Zuidam werd opgenomen door EO-radio.

Jeff Hamburgs fluitconcert is opgenomen door NPS-radio (20 minuten).

Het concert met de première van *Resurrecting Persephone* (23 minuten) van Vanessa Lann zal worden opgenomen door AVRO-radio.

